

ECO Pazarında Türkiye: 1997–2005 Dönemi Rekabet Gücü Analizi

Nevzat ŞİMŞEK
nevat.simsek@deu.edu.tr

Said Azizullah SADAT
sadat_@hotmail.com

Turkey in the ECO Market: The Analysis of Competitiveness for 1997–2005

Abstract

ECO is an economic cooperation organization which has revival in 1992 by participation of new members and it has 400 million populations over the 8 million kilometer square area. In this study by employing revealed comparative advantage analyze the competitive of Turkey in the ECO market (except Afghanistan, Uzbekistan, Tajikistan and Turkmenistan). Our research is based on different measures of revealed comparative advantage (RCA) indices (in addition to simple Balassa Index) and Vollrath index. The consistency and stability of different measures of RCA is also tested. At the end of measuring Turkey has revealed comparative advantage in the labor material intensive goods and has maintained this advantage for years. But it has revealed comparative disadvantage in raw material intensive goods. Result of these indices gives us the competitiveness of countries in any industry, but does not measure numerical amount of countries' comparative advantage or competitiveness exactly.

Key Words : Competitiveness, Revealed Comparative Advantage, ECO.

JEL Classification Codes : F13, F14.

Özet

1992 yılında yeni üyelerin katılımıyla yeniden bir canlanma dönemine giren ECO, yaklaşık 400 milyonluk nüfusa, 8 milyon kilometre karelik bir alana sahip bir ekonomik işbirliği örgütüdür. Bu çalışmada, açıklanmış karşılaştırmalı avantaj endeksleri kullanılarak endüstri bazında Türkiye'nin ECO pazarındaki (Afghanistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan hariç) rekabet gücü analizi yapılmaktadır. Çalışmada açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğü ölçmeye yönelik geleneksel Balassa endeksi ile Vollrath endeksleri hesaplanarak, bu endekslerin tutarlılığı ve istikrarlılığı test edilmektedir. Hesaplamalar sonucunda Türkiye'nin genelde emek yoğun endüstrilerde açıklanmış karşılaştırmalı avantajının olduğu ve yıllar itibarıyla bu avantajını devam ettirdiği görülmektedir. Buna karşılık hammadde yoğun endüstrilerinde açıklanmış karşılaştırmalı avantajın bulunmadığı görülmektedir. Bu endeksler ile elde edilen sonuçlar, ülkelerin belirli bir endüstride rekabet gücü olup olmadığını göstermekte, fakat rekabet gücünün ya da karşılaştırmalı avantajın sayısal miktarını tutarlı bir şekilde ölçmemektedir.

Anahtar Sözcükler : Rekabet Gücü, Açıklanmış Karşılaştırmalı Avantajlar Endeksi, ECO.

1. Giriş

Ekonomik İşbirliği Örgütü (Economic Cooperation Organization - ECO), 1965 yılında Türkiye, İran ve Pakistan arasında kurulan Kalkınma için Bölgesel İşbirliği (Regional Cooperation for Development - RCD) adlı bölgesel işbirliği projesine dayanmaktadır. 1985 yılında üye ülkeler, RCD'nin örgütsel yapısını yeniden şekillendirmiş ve örgütün adını ECO olarak değiştirmiştir. Bunun yanı sıra Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Orta Asya ve Kafkasya'da ortaya çıkan yeni bağımsız devletler, Türkiye, İran ve Pakistan ile olan dini ve kültürel ortak bağlantının da etkisiyle ECO'ya katılmışlardır. Tarihi, kültürel ve dini yakınlık, coğrafi açıdan birbirini tamamlayan ülkelerden oluşma, zengin hammadde kaynaklarına ve geniş bir pazara sahip olma ile birlikte politik çıkarların öne çıkması bu ülkelerin ECO altında birleşmelerinde etkili olmuştur. ECO, 400 milyonluk nüfusa, 8 milyon kilometre karelik bir alana ve önemli doğal kaynaklara sahiptir. Çin Halk Cumhuriyeti'nin batı sınırlarından Balkanların doğusuna kadar geniş bir coğrafyayı kapsayan bu alan, bölgesel ekonomik işbirliği yönünden üyelerine geniş olanaklar sağlamaktadır. ECO'nun genişlemesi, üye ülkelere yeni olanaklar sağladığı gibi yeni sorumluluklar da yüklemektedir. Örgütün, denize çıkışı olmayan yeni üye ülkelerin kalkınmalarına katkıda bulunması yönünde istek ve beklentiler vardır (http1). Örneğin yeni üyeler arasında Afganistan'ın özel bir konumda olduğunu vurgulamak gerekir. Afganistan'ın son yirmi yıl içinde insan kaynaklarını önemli oranda yitirdiği ve altyapısının tamamına yakın bölümünün yıkıldığı bilinmektedir.

Bu çalışmanın amacı, açıklanmış karşılaştırmalı avantaj endeksleriyle Türkiye'nin ECO pazarında rekabet gücünü analiz etmektir. Ricardo'nun karşılaştırmalı avantajlar teorisi ile Heckscher-Ohlin (H-O) teorisi karşılaştırmalı avantajı açıklamaya yönelik oluşturulmuş en bilinen açıklamalardır. Bu yaklaşımlarda ülkelerin ticaret avantajlarını, ticaret öncesi nispi fiyat farkları belirlemektedir. Balassa 1965 yılında yaptığı çalışmasında, kapalı ekonomi durumundaki nisbi fiyatları belirlemenin güçlüğüne bağlı olarak sözkonusu karşılaştırmalı avantajların belirlenmesinin güçlüğüne vurgu yapmış, ülkelerin karşılaştırmalı avantajlarının gözlenebilen ticaret yapıları ile de açıklanabileceği düşüncesiyle mevcut ticaret verilerinden yararlanılarak karşılaştırmalı avantajları gösteren bir endeks olan açıklanmış karşılaştırmalı avantaj endeksini oluşturmuştur (bkz. ayrıca Balassa, 1977, 1989). Bu endeksten sonra birçok endeks geliştirilmiştir. Tüm bu yaklaşımlarında, ticaret sonrası veriler kullanılarak, uluslararası ticaretin mal bileşiminin ülkeler arasında nispi maliyetler yanında fiyat dışı faktörleri de yansıttığı varsayılmaktadır.

Açıklanmış karşılaştırmalı avantaj endeksleri kullanılarak Türkiye'nin rekabet gücünü ve uzmanlaşma yapısını ölçmeye yönelik birçok çalışma Güran (1990), Togan (1990), Küçükahmetoğlu (2000), Yılmaz (2002), Karakaya ve Özgen (2002), Akgüngör vd. (2002), Yılmaz (2003), Yılmaz ve Ergun (2003), Dış Ticaret Müsteşarlığı (2003), Altay ve Gacaner (2003), Utkulu ve Seymen (2004), Ferman vd. (2004), Erlat ve Erlat (2004), Kösekahyaoğlu (2004), Çoban ve Kök (2005), Erlat ve Erlat (2005), Seymen ve

Şimşek (2006), Aynagöz, Çakmak (2007), Şimşek, Seymen ve Utkulu (2007) yapılmıştır. Fakat Türkiye'nin ECO pazarında rekabet gücünü (karşılaştırmalı avantajını) bütün endüstrileri dikkate alarak karşılaştıran bilgimiz dâhilinde bir çalışma bulunmamaktadır.

Çalışma şu şekilde planlanmıştır: Çalışmanın ikinci bölümünde çalışmada kullanılan veriler ve endeksler tanıtılmıştır. Üçüncü bölümde Türkiye'nin Dünya ile olan dış ticareti içinde ECO üyesi 5 ülkenin payı ve bu ülkelerin Dünya ile olan ticaretinde Türkiye'nin payı incelenmiştir. Dördüncü bölümde endeks ölçümleri ve değerlendirmeleri yapılmış, beşinci ve altıncı bölümde sırasıyla tutarlılık ve istikrar testleri gerçekleştirilmiştir. Yedinci ve son bölüm sonuç ve değerlendirmedir.

2. Veriler ve Çalışmada Kullanılan Endeksler

Açıklanmış karşılaştırmalı avantaj endeksleriyle endüstri temelinde Türkiye'nin ECO pazarında rekabet gücünü analiz etmeyi amaçlayan bu çalışmada kullanılan veriler Birleşmiş Milletler COMTRADE veri tabanından SITC Rev. 3 bazında üç haneli olarak temin edilmiştir. Bu sınıflandırmalarda hangi basamak düzeyinin endüstriyi tanımlayacağı konusu literatürde tartışmalıdır. Bu literatürde üç basamak düzeyinin endüstriyi en iyi şekilde temsil ettiği yönünde bir eğilim oluşmaktadır¹. Afganistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan ülke verileri temin edilemediği için rekabet gücü analizinden çıkarılmıştır. Bu nedenle Türkiye'nin ECO pazarındaki rekabet gücü analizi İran, Pakistan, Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan (ECO5) ülkeleri ile yapılmıştır.

Bu amaçla rekabet gücünü ölçmeye yönelik birçok farklı endeks oluşturulmuştur. Bu çalışmada, rekabet gücü ve uzmanlaşma yapısının belirlenmesinde iktisat yazınında çok kullanılan ve aynı zamanda tartışılan endeksler kullanılmıştır. Çalışmada, rekabet gücünü ölçmek için birden fazla endeks kullanıldığı için, bu endekslerden elde edilen sonuçların tutarlılığı da analiz edilmiş, ayrıca 1997–2005 yılları için ölçüm sonuçlarının istikrarlılığı da incelenmiştir. Son olarak elde edilen verilere dayanarak değerlendirmeler yapılmıştır.

Ülkelerin endüstri bazında diğer ülkelerle rekabet edilebilirliğinin nasıl ölçülebileceği konusunda iktisat yazınında geniş bir tartışma bulunmaktadır. Bu amaçla rekabet gücünü ölçmeye yönelik birçok farklı endeks oluşturulmuştur². Daha önce ifade edildiği gibi açıklamış karşılaştırmalı avantaj endeksleri, geleneksel ticaret teorisine dayanan ve uluslararası rekabet gücünü belirlemede yaygın olarak kullanılan yaklaşımlardan biridir. Bu yaklaşımda ülkelerin belirli ürünlerdeki görelî ihracat performansları belirlenmeye çalışılmaktadır. İlk olarak Liesner (1958) tarafından ortaya

¹ Bu konuda uygulamalı bir endeks çalışması için bkz. Şimşek, 2008, 263–264; 379–384.

² Geniş bir inceleme için Atik, 2005'e bakılabilir.

atılan yaklaşım, daha sonra Balassa tarafından geliştirilmiştir³. Aşağıda çalışmada kullanılan açıklanmış karşılaştırmalı avantaj endeksleri açıklanacaktır. Bu endekslerde X ihracatı, M ithalatı, i ülkeyi, j malı (ya da endüstriyi), t mal (ya da endüstri) grubunu ve n ülke grubunu temsil etmektedir.

Balassa tarafından 1965 yılında hesaplanan, yazında daha sonra da uzun süre kabul gören ve geliştirilen Balassa endeksi şöyledir:

$$B_{ij} = (X_{ij} / X_{it}) / (X_{nj} / X_{nt}) = (X_{ij} / X_{nj}) / (X_{it} / X_{nt}) \quad (1)$$

Endeks, bir ülkenin bir mal ya da endüstri alanındaki ihracatının toplam ihracatı içindeki payını diğer ülkelerinkiyle (ülke grubununkiyle) karşılaştırmaktadır. Endeks değerinin, birden büyük olması endüstride açıklanmış bir karşılaştırmalı avantajın olduğunu göstermektedir. Eğer endeks değeri birden küçükse ülkenin bu endüstride açıklanmış bir karşılaştırmalı dezavantajı bulunmaktadır. Öte yandan bu endeks özellikle ülke büyüklüğünün önemli olduğu durumlarda ithalatı dâhil etmediği için yanıltıcı sonuçlar verebileceği için eleştirilmektedir.

Yukarıda tanımlanan endeksi sadece ihracatı hesaba aldığı ve ithalat düzeyini ihmal ettiği için eleştiren Vollrath'a (1991) göre indeksin hesaplanmasında, ihracat ve ithalat verileri ile net ticaret etkisi hesaba katılmalıdır. Açıklanmış karşılaştırmalı avantajlara yönelik üç alternatif tanımlama yapan Vollrath'ın endeksleri şunlardır:

$$RXA_{ij} = V1_{ij} = (X_{ij} / X_{it}) / (X_{nj} / X_{nt}) \quad (2)$$

$$RMA_{ij} = (M_{ij} / M_{it}) / (M_{nj} / M_{nt}) \quad (3)$$

$$RTA_{ij} = V2_{ij} = RXA_{ij} - RMA_{ij} \quad (4)$$

$$RC_{ij} = V3_{ij} = \ln(RXA_{ij}) - \ln(RMA_{ij}) \quad (5)$$

Burada,

RXA_{ij} = j ülkesinin i malında görece ihracat avantajı endeksi

RTA_{ij} = j ülkesinin i malında görece ticaret avantajı endeksi

RC_{ij} = j ülkesinin i malında görece rekabet avantajı endeksidir.

³ Liesner, 60 çeşit sanayi ürünüde İngiltere'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) karşısındaki rekabet gücünün belirlemeye çalışmıştır. Analizlerinde 1953–1960 dönemini kullanan Liesner, geliştirdiği endekse dayalı olarak ürünleri rekabet gücüne göre sıralamıştır.

Vollrath bu üç endeksin önemli bir özelliğine işaret etmiştir: Söz konusu endeksler belli bir mal / ülke ile ülkelerin ve malların geri kalanları arasında ayırım yapmaya olanak tanımaktadır. Endeksler bu yolla ülke ve malın dünya ticaretinde çifte sayımını engellemektedir. Örneğin RXA endeksi, ilk bakışta Balassa'nın endeksine benzemektedir. Fakat Balassa'nın endeksinde ülke grubu içinde i ülkesi yer almakta iken, Vollrath'ın bu endeksi hesaplanırken ülke grubundan i ülkesinin ticaret değerleri çıkarılmaktadır. Göreli ticaret avantajını ifade eden RTA endeksi RXA ile göreli ithalat avantajı (RMA) arasındaki fark olarak hesaplanmaktadır.

Balassa endeksi gibi yorumlanan RXA dışındaki diğer iki endeksin (RTA ve RC) pozitif değerleri karşılaştırmalı avantajı, negatif değerleri ise karşılaştırmalı dezavantajı göstermektedir. Vollrath RTA ve RC endekslerinin, arz ve talep dengesini içerdiği için daha tercih edilebilir bir endeks olduğunu belirtmektedir. Ayrıca mal grubunun ya da endüstrinin açıklanmış karşılaştırmalı avantajında, ihracat ve ithalatın üstünlüklerinin göreli katkısını ölçme potansiyeline sahiptir. Ancak RTA ve RC endeksleri bazı kısıtlamalara da sahiptir. Özellikle iki yanlı ticaretin söz konusu olmadığı durumlarda (ithalat ya da ihracat sıfır), endekslerinin uygulanması sınırlı kalacaktır. Bu üç indeks birlikte ele alındığında Vollrath, RXA indeksinin pratikte daha yaygın kullanıldığını kabul etmektedir.

Endüstriler için hammadde yoğun endüstriler, emek yoğun endüstriler, sermaye yoğun endüstriler, kolay taklit edilebilir ve zor taklit edilebilir AR-GE endüstrileri ayırımı yapılmış, fakat 1997–2005 dönemi için Türkiye'nin ECO pazarındaki rekabet gücü yalnızca hammadde yoğun endüstriler ve emek yoğun endüstriler itibariyle tartışılmıştır. Bu tercihin nedeni Türkiye'nin ECO'ya olan ihracatında bu ayırım çerçevesinde en büyük payın emek yoğun endüstrilerde, ithalatında da hammadde yoğun endüstrilerde olmasıdır. Yukarıda açıklanan dört endeks yardımıyla yapılmıştır. Başta Yılmaz (2002) olmak üzere birçok çalışma tarafından da kullanılan bu şekilde ayırım Hufbauer ve Chilas (1974) sınıflandırmasına dayanmaktadır (bkz Ek–1).

3. Türkiye Pazarında ECO5 ve ECO5 Pazarında Türkiye

Türkiye'nin Dünya ile olan ticari ilişkileri 1997–2005 yılları itibariyle değerlendirildiğinde, Türkiye'nin Dünya'ya olan ihracatı 1997 yılında 26,2 milyar dolar iken bu rakam 2005 yılında 73,4 milyar dolara yükselmiştir. Buna karşılık Türkiye'nin Dünya'dan yaptığı ithalat da sürekli artmıştır. 1997 yılında Türkiye'nin Dünya'dan yaptığı toplam ithalat 48,5 milyar dolar iken 2005 yılında bu rakam 116 milyar dolara yükselmiştir. Türkiye'nin Dünya ile olan dış ticareti hem ihracat olarak hem de ithalat olarak artmıştır. Ancak Türkiye'nin Dünya ile olan dış ticaretinde sürekli dış ticaret açığı verdiği görülmektedir.

Tablo: 1
Türkiye'nin Dünya ile olan Dış Ticareti İçinde ECO5'in Payı (1000\$ ve %)

	X Dünya	X ECO5	Pay	M Dünya	M ECO5	Pay
1997	26244699,6	944880,7	3,60	48585069,1	934535,4	1,92
1998	26973978,4	841270,2	3,11	45934922,6	801174,4	1,74
1999	26587225,0	654191,8	2,46	40686746,4	1004065,7	2,46
2000	27774906,0	658290,2	2,37	54502820,5	1342303,0	2,46
2001	31333944,4	754081,4	2,40	41399079,4	1115805,5	2,69
2002	35761981,3	774913,8	2,16	51270195,6	1317838,8	2,57
2003	47252836,3	1194484,3	2,52	69339692,1	2452861,8	3,53
2004	63167153,0	1733213,7	2,74	97539766,0	2793893,6	2,86
2005	73476408,0	2178045,3	2,96	116774151,0	4630437,9	3,96

Kaynak: Birleşmiş Milletler COMTRADE veri tabanı kullanılarak tarafımızdan düzenlenmiştir.

Benzer şekilde 1997–2005 döneminde Türkiye'nin ECO5 ülkeleri ile olan dış ticaretine bakıldığında, Türkiye'nin toplam Dünya'ya olan ihracatı içinde ECO5 ülkelerinin payı yıllar itibariyle azalma, Dünya'dan yaptığı ithalat içinde ECO5 ülkelerinin payı genelde artış göstermiştir. 1997 yılında Türkiye'nin Dünya'ya olan toplam ihracatı 26 milyar dolar iken bu miktarın 944 milyon doları ECO5 ülkelere yapılmıştır. Bir başka ifadeyle Türkiye 1997 yılında toplam ihracatının %3,6'sını ECO5 ülkelere yapmıştır. Buna karşılık Türkiye'nin aynı dönemde Dünya'dan yaptığı toplam ithalatı 48 milyar dolar iken bu miktarın ancak 934 milyon doları ECO5 ülkelerinden yapılmıştır. Bu rakam Türkiye'nin Dünya'dan yaptığı toplam ithalatının %1,9'una tekabül etmektedir. Türkiye'nin Dünya'ya olan toplam ihracatı içinde ECO5'in payı 1998 yılında %3,1 iken bu rakam %2,4'e düşmüştür. Buna karşılık Türkiye'nin Dünya'dan yaptığı ithalat içinde ECO5 ülkelerinin payı 1998 yılında %1,7 iken bu rakam %2,4'e yükselmiştir. Kısacası, Türkiye'nin Dünya'ya olan toplam ihracatı içinde ECO5 ülkelerinin payı 1999–2005 dönemlerinde %2–3 civarında iken, toplam ithalatı içinde ECO5 ülkelerinin payı incelenen dönemde %2–4 arasında değişmektedir.

ECO5 ülkelerinin 1997–2005 yıllarında Dünya ile olan dış ticareti değerlendirildiğinde, 1997–2005 yıllarında ECO5 ülkelerinin Dünya'ya olan ithalatı ve ihracatının sürekli artış gösterdiği görülmektedir. 1997 yılında ECO5 ülkelerinin Dünya'ya olan ihracatı 35 milyar dolar iken bu rakam 2005 yılında 108 milyar dolara yükselmiştir. ECO5 ülkelerinin Dünya'dan yaptığı ithalat 1997 yılında 30 milyar dolar iken bu rakam 2005 yılında 85 milyar dolara yükselmiştir.

Tablo: 2
ECO5'in Dünya'ya Olan Dış Ticareti İçinde Türkiye'nin Payı (1000\$ ve %)

	X Dünya	X Türkiye	Pay	M Dünya	M Türkiye	Pay
1997	35865488,56	934535,4	2,60	30449856,1	944880,7	3,10
1998	28051862,16	801174,4	2,85	26285211,8	841270,2	3,20
1999	35415558,23	1004065,7	2,83	26160465,4	654191,8	2,50
2000	48505374,75	1342303,0	2,76	29590064,8	658290,2	2,22
2001	44475689,39	1115805,5	2,50	32764893,4	754081,4	2,30
2002	50314963,60	1317838,8	2,61	38395427,5	774913,8	2,01
2003	61672472,72	2452861,8	3,97	50899705,7	1194484,3	2,34
2004	68736408,37	2793893,1	4,06	68320035,8	1733213,7	2,53
2005	108590382,80	4630537,9	4,26	85438903,8	2178045,3	2,54

Kaynak: Birleşmiş Milletler COMTRADE veri tabanı kullanılarak tarafımızdan düzenlenmiştir.

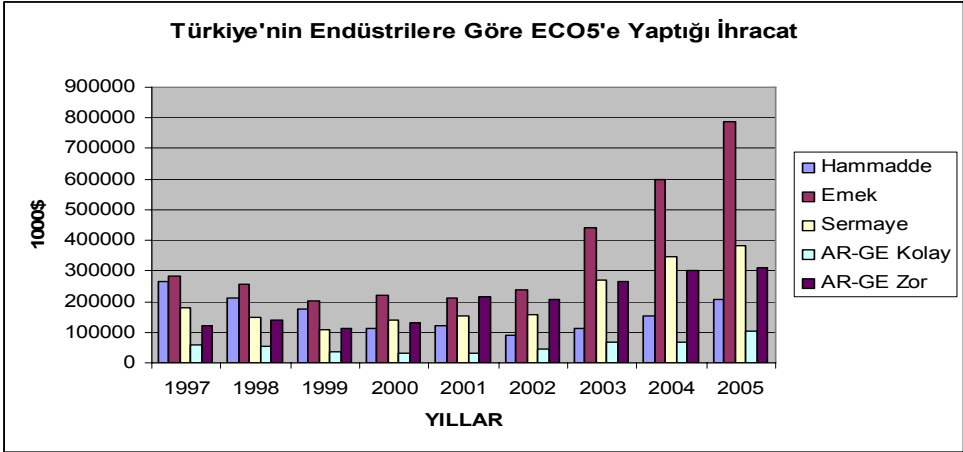
ECO5 ülkelerinin 1997–2005 yılları itibariyle Türkiye ile olan dış ticaret ilişkisine bakıldığında, ECO5 ülkelerinin 1997 yılında Dünya'ya olan ihracatının 35 milyar dolar iken bu miktarın 934 milyon dolarının Türkiye'ye yapıldığı görülecektir. Diğer bir ifadeyle ECO5 ülkelerinin Dünya'ya olan toplam ihracatında Türkiye'nin payı %2,6 olmuştur. Aynı şekilde 1997 yılında ECO5 ülkelerinin Dünya'dan yaptığı toplam ithalatı 30 milyar dolar iken bu miktarın 944 milyon doları Türkiye'den yapılmıştır. Yüzde pay olarak bakıldığında ECO5 ülkelerinin toplam Dünya'dan yaptığı ithalat içinde Türkiye'nin payı %3,1 olmuştur. ECO5 ülkelerinin Dünya'ya yaptığı ihracat içinde Türkiye'nin payı 1997–2002 yılı arası %2 civarında iken bu oran 2003 yılında %3,9'a yükselmiş olup 2004 yılında da artış göstererek nihayet 2005 yılında %4,2 olmuştur. ECO5 ülkelerinin dünyadan yaptığı toplam ithalat içinde Türkiye'nin payı 1997 ve 1998 yıllarında %3 civarında iken, bu oran 1999–2005 yıllarında azalma göstererek %2 civarlarında devam etmiştir.

1997–2005 dönemleri için Türkiye'nin tüm ECO5 ülkeleri ile endüstri bazında ihracat ve ithalatı Grafik 1 ve 2'de görülmektedir. Burada endüstriler daha önce de ifade edildiği gibi hammadde yoğun, emek yoğun, sermaye yoğun, kolay taklit edilebilir AR-GE yoğun ve zor taklit edilebilir AR-GE yoğun olmak üzere beşli bir ayrıma tabi tutulmuştur. Türkiye'nin ECO5 ülkelere olan ticareti bu ayrım çerçevesinde incelendiğinde⁴, ihracat itibariyle 1997–2001 dönemlerinde dalgalı bir seyir gösterdiği görülecektir (Grafik 1). Türkiye'nin özellikle bu dönemde emek, hammadde, sermaye ve zor taklit edilebilir AR-GE endüstrilerinde ECO5 ülkelere olan ihracatı önem arz etmektedir. 2002 yılında Türkiye'nin ECO5 ülkelere hammadde yoğun endüstrilerin ihracatında kısmi bir azalma olmuştur. Ancak 2003–2005 dönemlerinde Türkiye'nin ECO5 ülkelere olan ihracatında özellikle emek yoğun endüstrilerde net bir artış gerçekleşmiştir.

⁴ 3 basamak düzeyinde 75 hammadde yoğun, 61 emek yoğun, 37 sermaye yoğun, 22 kolay taklit edilebilir AR-GE ve 50 zor taklit edilebilir AR-GE endüstrileri olmak üzere toplam 245 tane endüstri ile çalışılmıştır.

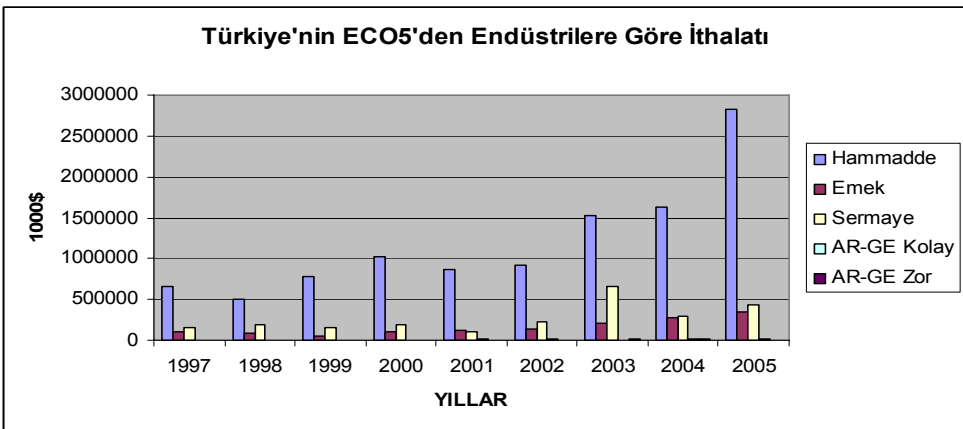
Grafik: 1
Türkiye'nin ECO5 Ülkelerine Endüstriler Bazında İhracatı (1997–2005)

Kaynak: Birleşmiş Milletler COMTRADE veri tabanı kullanılarak tarafımızdan düzenlenmiştir.

Grafik 2'de 1997–2005 yılları için Türkiye'nin ECO5 ülkelerinden ithalatı endüstrilere göre incelendiğinde, Türkiye'nin ECO5 ülkelerinden yıllar itibariyle büyük miktarda hammadde yoğun endüstrilerden ithalat yaptığını söylemek mümkündür. Buna karşılık sermaye ve emek yoğun endüstrilerden yapılan ithalat, hammadde yoğun endüstrilerden yapılan ithalata göre çok düşük düzeydedir.

Grafik: 2
Türkiye'nin ECO5 Ülkelerinden Endüstriler Bazında İthalatı (1997–2005)

Kaynak: Birleşmiş Milletler COMTRADE veri tabanı kullanılarak tarafımızdan düzenlenmiştir.

4. Türkiye'nin ECO5 Pazarında Rekabet Gücü Analizi

1997- 2005 yılları için Türkiye'nin ECO5 ülkeleri ile hammadde ve emek yoğun endüstrilerdeki rekabet gücü analizi Balassa ve Vollrath endeksleri kullanılarak yapılmış ve sonuçlar Tablo: 3 ve 4'de gösterilmiştir. Tablo: 3'den de görüldüğü üzere Türkiye'nin Balassa ve V1 endekslerine göre emek yoğun endüstrilerinde yıllar itibariyle ölçüm sonuçları 1'den büyük çıkmıştır. Bu nedenle bu endüstrilerde Türkiye'nin ECO5 pazarında karşılaştırmalı avantaja sahip olduğu söylenebilir. Aynı tablodan Vollrath'ın V2 ve V3 endekslerinin değerleri de yıllar itibariyle pozitif çıktığı için Türkiye'nin ECO5 pazarında söz konusu endüstrilerde karşılaştırmalı avantaja sahip olduğu söylenebilmektedir. Buna karşılık Tablo: 4'te Balassa ve V1 endeksinin 1997–2005 yılları itibariyle değerleri incelendiğinde, endeks değerleri 1'den küçük olduğu için Türkiye'nin hammadde yoğun endüstrilerde ECO5 pazarında karşılaştırmalı dezavantaja sahip olduğu görülmektedir. Aynı tablodan Vollrath'ın V2 ve V3 endeksleri incelendiğinde, bu değerlerin de negatif olması, söz konusu endüstrilerde karşılaştırmalı dezavantajın olduğu bulgusunu teyid etmektedir.

Tablo: 3

Balassa ve Vollrath Endekslerine Göre Türkiye'nin ECO5 Pazarında Emek Yoğun Endüstrilerde Rekabet Gücü Analizi

	B	V1 (RXA ij)	V2 (RTA ij)	V3 (RC ij)
1997	1,360177	1,84094822	0,273271585	0,160686103
1998	1,242175	1,61282188	0,096230663	0,061520169
1999	1,430650	2,11850952	0,635563059	0,356681823
2000	1,580220	2,35573771	0,787707875	0,407033983
2001	1,418388	2,00983282	0,379256020	0,209117727
2002	1,450804	2,13261376	0,443266932	0,233006383
2003	1,435056	2,14313849	0,784506142	0,455792773
2004	1,415326	2,12122863	1,325404583	0,678965387
2005	1,594199	2,66112595	1,343961492	0,703268035

Kaynak: Birleşmiş Milletler COMTRADE veri tabanı kullanılarak tarafımızdan düzenlenmiştir.

Türkiye'nin toplulaştırılmış düzeyde ECO5 ülkeleri ile rekabet gücü Balassa endeksine göre yıllar itibariyle incelendiğinde (Tablo: 3), Türkiye'nin ECO5 pazarında emek yoğun endüstrilerdeki rekabet gücü 1997 yılında 1,36 iken bu rakam 1998 yılında küçük bir gerileme göstererek 1,24 olmuştur. Fakat bu rakam 1999 yılı itibariyle yeniden artış göstererek 1,43'e yükselmiştir. Bu oran 1999–2005 yılı arasında inişli çıkışlı artışlar gösterse de sürekli 1 değerinin üstünde kalmıştır. Kısaca Balassa endeksine göre bu rakamların 1'den büyük olması Türkiye'nin ECO5 pazarında emek yoğun endüstrilerde karşılaştırmalı avantaja sahip olduğunu göstermektedir. Yine Tablo: 3'den Vollrath endeks değerlerine göre Türkiye'nin ECO5 pazarında rekabet avantajı incelendiğinde, benzer bulgular ile karşılaşmaktadır.

Tablo: 4
Balassa ve Vollrath Endekslerine Göre Türkiye'nin ECO5 Pazarında Hammadde Yoğun Endüstrilerde Rekabet Gücü Analizi

	B	V1 (RXA ij)	V2 (RTA ij)	V3 (RC ij)
1997	0,450911	0,3225100910	-0,376324789	-0,773280000
1998	0,464071	0,3076226640	-0,359803042	-0,774554168
1999	0,366736	0,2482220560	-0,470750482	-1,063499431
2000	0,268446	0,1897057870	-0,418952431	-1,16578251
2001	0,301007	0,201796355	-0,530017247	-1,288266793
2002	0,293286	0,195368079	-0,689197740	-1,510211561
2003	0,283897	0,183891396	-0,720669922	-1,593104751
2004	0,251732	0,149206402	-0,677893349	-1,712594711
2005	0,282749	0,190536655	-0,678208473	-1,517205198

Kaynak: Birleşmiş Milletler COMTRADE veri tabanı kullanılarak tarafımızdan düzenlenmiştir.

Türkiye'nin ECO5 pazarında, toplulaştırılmış olarak hammadde yoğun endüstriler itibariyle rekabet avantajı Balassa endeksine ve Vollrath'ın V1 endeksine göre yıllar itibariyle incelendiğinde (Tablo: 4) Türkiye'nin rekabet gücünün 1997- 2005 yılı arasında inişli çıkışlı değişimler gösterse de sürekli 1 değerinin altında kaldığı görülecektir. Değerlerin 1'in altında olması karşılaştırmalı dezavantajı gösterdiği için sonucu değiştirmemektedir. Tüm bu değerler Türkiye'nin ECO5 pazarında hammadde yoğun endüstrilerde karşılaştırmalı dezavantaja sahip olduğunu göstermektedir. Yine Tablo: 4'den Vollrath endeks değerlerine göre Türkiye'nin ECO5 pazarında rekabet avantajı incelendiğinde, 1997–2005 yılları itibariyle V2 ve V3 değerlerinin tamamının negatif olduğu görülecektir. Değerler negatif çıktığı için Vollrath endeksine göre de Türkiye'nin hammadde yoğun endüstrilerde ECO5 pazarında karşılaştırmalı avantajının olmadığı görülmektedir. Toplulaştırarak yapılan bu ölçümler genel bir değerlendirme yapmaya olanak tanımaktadır. Aşağıdaki 3 basamak endüstri düzeyinde yapılan ölçümler daha ayrıntılı bir inceleme olanağı vermektedir.

1997–2005 dönemi için Türkiye'nin ECO5 pazarındaki rekabet gücü analizi 3 basamak endüstri düzeyinde de yapılmıştır. Bu bağlamda emek yoğun endüstriler kapsamında 61, hammadde yoğun endüstriler kapsamında 75 adet 3 basamak düzeyindeki endüstrilerle çalışılmış, elde edilen sonuçlar Tablo: 5-6'da rapor edilmiştir.

Tablo: 5'de görüldüğü gibi Türkiye'nin 266 “iplik eğirmeye elverişli sentetik lifler”, 267 “diğer suni lifler ve artıkları”, 633 “mantardan eşya”, 634 “kaplamalık ağaçlar, levhalar, kontrplak, sırik, kazık vb.”, 635 “ağaçtan muhafazalar, kutu, kafes sandık, vs. ile inşaat ve marangozluk mamülleri”, 641 “kâğıt ve karton”, 642 “liflerden mamul eşya”, 654 “dokumaya elverişli maddelerden dokunmuş mensucat”, 655 “örme mensucat”, 656 “kordelalar, etiketler, armalar, tüller”, 657 “özel iplikler ve dokunmamış mensucat”, 658

“diğer hazır eşya ve takımlar”, 661 “yontulmaya, inşaata ve heykelcilığe elverişli taşlar”, 662 “silisli topraklardan, ateşe dayanıklı çimentodan inşaat eşyası”, 662 “silisli topraklardan, ateşe dayanıklı çimentodan inşaat eşyası”, 663 “silisli fosil unları”, 664 “cam”, 665 “camdan imal edilmiş eşya”, 666 “çanak- çömlek”, 691 “demir veya çelik ve alüminyum inşaat ve inşaat aksamı”, 692 “depolama ve ulaşım için metal kaplar”, 693 “teller”, 694 “bakır, alüminyum, demir veya çelikten civiler”, 695 “el aletleri ve makineler için aletler”, 697 “adi metallere ev işlerinde kullanılan eşya ve aksam”, 699 “diğer adi metallere eşya”, 811 “prefabrik yapılar”, 812 “demir, çelik ve seramikten radyatörler (elektriksiz)”, 813 “ışıklı isim tabelaları ve aksamı”, 821 “mobilya, aksam ve parçalar”, 831 “sandıklar, bavullar, çantalar ve kılıflar”, 841 “erkek/erkek çocuklar için örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarlar”, 844 “kadın/kız çocuklar için örme giyim eşyası”, 845 “örülmüş olsun olmasın diğer giyim eşyası”, 846 “iç giysi ve giyim eşyası teferruatı (örülmüş olsun olmasın)”, 892 “basılmış yayınlar”, 895 “büro eşyası, yazı ve çizim malzemeleri”, 897 “kıymetli metallere kaplama kuyumcu eşyası”, 898 “müzik aletleri” endüstrilerinde ECO5 pazarında açıklanmış karşılaştırmalı avantaj tespit edilirken; 261 “ipek”, 263 “pamuk (ham, döküntü, taranmış), linter pamuğu”, 268 “yün/yapağı ve diğer hayvan kılı”, 611 “işlenmiş deri ve köseleler”, 652 “pamuklu mensucat”, 659 “halılar ve diğer yer kaplamaları”, 696 “bıçakçı eşyası ve sofrta takımları”, 894 “çocuk arabaları, oyuncaklar, spor malzemeleri”, endüstrilerinde açıklanmış karşılaştırmalı avantajta sahip olmadığı tespit edilmiştir.

Tablo: 5

**Türkiye’nin Emek Yoğun Endüstrilerde ECO5 Pazarındaki Rekabet Gücü Analizi
(1997–2005 Ortalaması)**

	Ortalama	Ortalama	Ortalama	Ortalama
	B	V1 (RXAij)	V2 (RTAij)	V3 (RCij)
	>1	>1	>0	>0
261 İpek	0,37	0,3	-10,73	-3,28
263 Pamuk (ham, döküntü, taranmış), linter pamuğu;	0,67	0,56	-1,63	-1,26
264 Jüt veya bitki iç kabuklarının dokumaya elverişli diğer lifleri	0,62	0,68	0,67	4,65
265 Dokumaya elverişli diğer bitkisel lifler	1,8	0	0	0
266 İplik eğirmeye elverişli sentetik lifler	1,91	32,01	31,43	3,13
267 Diğer suni lifler ve artıkları	1,6	3,55	2,25	0,82
268 Yün/yapağı ve diğer hayvan kılı	0,92	0,92	-1,09	-0,79
269 Kullanılmış eşya	1,63	6,13	6,12	6,1
611 İşlenmiş deri ve köseleler	0,38	0,27	-7,04	-3,26
612 Başka yerlerde belirtilmeyen diğer işlenmiş deri ve köseleler	0,79	44,3	26,13	-2,44
613 Dabaklanmış, aprelenmiş, bütün halinde kürkler	2,34	0	0	0
633 Mantardan eşya	1,86	7,72	6,26	1,43

634 Kaplamalık ağaçlar, levhalar, kontrplak, sırk, kazık vb,	2,17	17,65	16,89	3,12
635 Ağaçtan muhafazalar, kutu, kafes sandık, vs. ile inşaat ve marangozluk mamulleri	1,97	8,41	7,06	1,81
641 Kağıt ve karton	2,24	37,19	35,57	3
642 Liflerden mamul eşya	2,22	23,02	22,29	3,43
651 Tekstil iplikleri	1,06	3,68	1,15	-0,54
652 Pamuklu mensucat	0,83	6,54	-14,63	-2,99
653 Sentetik veya suni filamentler	1,46	12,02	7,79	-0,25
654 Dokumaya elverişli maddelerden dokunmuş mensucat	2,25	44,71	40,44	2,26
655 Örme mensucat	1,88	114,63	99,42	0
656 Kordelalar, etiketler, armalar, tüller	2,05	9,92	6,5	1,2
657 Özel iplikler ve dokunmamış mensucat	1,89	8,27	7,01	1,62
658 Diğer hazır eşya ve takımlar	1,11	7,21	6,4	0,7
659 Halılar ve diğer yer kaplamaları	0,77	0,7	-1,31	-1,13
661 Yontulmaya, inşaat ve heykelticiliğe elverişli taşlar	1,89	18,33	16,04	1,75
662 Silisli topraklardan, ateşe dayanıklı çimentodan inşaat eşyası	2,13	13,86	13,53	3,71
663 Silisli fosil unları	1,48	2,52	1,64	0,98
664 Cam	2,08	14,62	13,88	2,77
665 Camdan imal edilmiş eşya	2,21	28,48	27,54	3,27
666 Çanak- çömlek	2,04	10,5	9,03	1,99
667 İnciler ve kıyafetli metal taşlar	0,63	1,26	-24,96	-4,01
691 Demir veya çelik ve alüminyum inşaat ve inşaat aksamı	2,24	26,84	26,17	3,86
692 Depolama ve ulaşım için metal kaplar	1,82	6,07	5,52	2,37
693 Teller	2,27	63,15	62,73	4,8
694 Bakır, alüminyum, demir veya çelikten çiviler	2,01	20,6	19,49	2,59
695 El aletleri ve makineler için aletler	1,85	7,04	6,39	2,18
696 Bıçakçı eşyası ve sofrta takımları	0,6	0,69	-1,45	-1,48
697 Adi metallere ev işlerinde kullanılan eşya ve aksam	2,01	9,39	8,04	1,95
699 Diğer adi metallere eşya	2	8,42	7,18	1,87
811 Prefabrik yapılar	2,1	21,76	21,61	4,77
812 Demir, çelik ve seramikten radyatörler (elektriksiz)	2,24	34,38	31,22	2,26
813 Işıklı isim tabelaları ve aksamı	2,12	13,48	11,88	2,15
821 Mobilya, aksam ve parçalar	2,09	14,55	13,29	2,29
831 Sandıklar, bavullar, çantalar ve kılıflar	1,98	9,3	2,61	0,22
841 Erkek/erkek çocuklar için örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarlar	1,62	13,72	10,73	0,31
843 Erkek/erkek çocuklar için örme giyim eşyası ve aksesuarlar	0,97	2,59	-1,13	-0,94
844 Kadın/kız çocuklar için örme giyim eşyası	2,13	27,06	22,55	1,34

845 Örülmüş olsun olmasın diğer giyim eşyası	2,11	17,28	14,36	1,55
846 İç giysi ve giyim eşyası teferruatı (örülmüş olsun olmasın)	1,61	4,4	1,4	0,15
848 Tekstil dışında kalan giyim eşyası, şapka vs	1,28	13,96	10,71	-0,35
851 Ayakkabılar ve aksesuarı	1,32	1,92	-0,77	-0,31
891 Ateşli harp silahları ve malzemeleri	1,73	0	0	0
892 Basılmış yayınlar	1,72	4,46	3,71	1,69
893 58'deki maddelerden mamul eşya	1,85	5,37	3,13	0,84
894 Çocuk arabaları, oyuncaklar, spor malzemeleri	0,26	0,31	-2,27	-3,13
895 Büro eşyası, yazı ve çizim malzemeleri	1,66	3,4	1,18	0,44
896 Sanat ve koleksiyon eşyası, antika eşya	1,62	9,37	-2,67	-0,03
897 Kıymetli metallerle kaplama kuyumcu eşyası	2,23	27,53	18	1,04
898 Müzik aletleri	1,63	6,75	4,81	0,73
899 Başka yerde belirtilmeyen maddelerden işlenmiş eşya	1,04	2,44	0,78	-0,3

Kaynak: Birleşmiş Milletler COMTRADE veri tabanı kullanılarak tarafımızdan düzenlenmiştir.

Türkiye'nin ECO5 pazarında hammadde yoğun endüstrilerin rekabet gücü için yapılan hesaplamalar gösterildiği Tablo: 6 incelendiğinde, 001 “canlı hayvanlar”, 012 “hayvanların (sığır hariç) eti-taze/soğutulmuş/dondurulmuş”, 017 “et, balık, kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar”, 024 “peynir ve lor”, 025 “yumurta ve yumurta albüminleri”, 037 “balık, kabuklu hayvanların konserveleri”, 043 “arpa”, 046 “buğday ve mahlut unu, bulgur, irmik ve pellet”, 047 “diğer hububat un, bulgur, irmik ve pellet”, 048 “ekmekçilik ve pastacılık ürünleri”, 054 “sebzeler, kuru baklagiller, vb.”, 056 “kurutulmuş sebzeler, sebze unları ve müstahzarları”, 057 “taze/ kuru meyve ve kabuklu yemişler”, 058 “sebze ve meyveden hazırlanmış konserveler”, 059 “meyve suları (üzüm şırası dâhil) sebze suları”, 062 “şeker mamulleri”, 071 “kahve”, 072 “kakao”, 075 “baharatlar”, 081 “hayvan gıdası olarak kullanılan maddeler”, 091 “margarin”, 098 “başka yerde bulunmayan gıda müstahzarları”, 222 “yağlı tohumlar ve meyveler”, 223 “diğer yağlı tohum ve meyveler”, 248 “ahşap demiryolu veya tramvay traversleri”, 273 “taş, tuz ve kum”, 277 “sanayide kullanılan elmas, sünger taşı, zımpara taşı vs.”, 278 “ham mineraller”, 325 “kok ve sömük (taşkömürü, linyit ve turbdan), kami kömürü”, 421 “bitkisel sıvı yağlar”, 422 “diğer bitkisel sıvı yağlar”, 431 “işlenmiş ayvansal ve bitkisel katı veya sıvı yağlar” endüstrilerinde açıklanmış karşılaştırmalı avantaj olduğu; buna karşılık 035 “balıklar (kuru/tuzlu/salamura/tütsülü) insan yemesi için balık unu/ezmesi/pelleti”, 036 “kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar”, 042 “pirinç”, 045 “buğday, pirinç, arpa ve mısır dışı tahıllar”, 211 “ham deriler (post ve kürk dışında)”, 232 “doğal kauçuk ve benzer doğal lastikler”, 245 “yakmaya mahsus ağaçlar ve odun kömürü”, 251 “odun veya diğer lifli selülozik maddeler, hamurları”, 272 “hayvansal ve bitkisel gübreler, tabi kalsiyum fosfat ve diğer tabi potasyum tuzları”, 274 “kükürt ve demir piritleri”, 281 “demir cevherleri”, 282 “demir-çelik döküntü ve hurdaları, bunların külçeleri”, 321 “taşkömürü”, 322 “taşkömürü,

linyit ve turb”, 333 “petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar”, 335 “petrol ürünleri artıkları”, 342 “sıvılaştırılmış propan ve bütan gaz” endüstrilerinde açıklanmış karşılaştırmalı avantajı sahip olmadığı görülmüştür.

Tablo: 6
Türkiye'nin Hammadde Yoğun Endüstrilerde ECO5 Pazarında Rekabet Gücü Analizi (1997–2005 Ortalaması)

	Ortalama B	Ortalama V1 (RXAij)	Ortalama V2 (RTAij)	Ortalama V3 (RCij)
	>1	>1	>0	>0
001 Canlı hayvanlar	1,33	6,64	0,21	0,22
011 Sığır eti-taze/soğutulmuş/dondurulmuş	0,46	1,73	0,45	0
012 Hayvanların(sığır hariç)eti-taze/soğutulmuş/dondurulmuş	1,49	2,54	1,28	6,01
016 Et ve yenilen sakatat-tuzlu/salamura/kurutulmuş-eymeler	1,3	0	1,01	0
017 Et, balık, kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar	1,59	8,11	1,5	6,85
022 Süt ve krema	0,94	0,96	0,67	1,83
023 Tereyağı, süt esaslı katı-sıvı yağlar	0,95	1,57	0,81	2,14
024 Peynir ve lor	2,06	11,26	0,91	2,38
025 Yumurta ve yumurta albüminleri	1,18	4,07	0,34	1,06
034 Balıklar- canlı, taze/soğutulmuş/dondurulmuş	1,07	1,29	-0,19	-0,04
035 Balıklar (kuru/tuzlu/salamura/tütsülü)insan yemesi için balık unu/ezmesi/pelleti	0,53	0,74	-0,48	-0,34
036 Kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar	0,57	0,49	-1,03	-2,26
037 Balık, kabuklu hayvanların konserveleri	1,03	1,12	0,27	2,33
041 Buğdayve mahlut	0,42	0,36	0,22	-0,66
042 Pirinç	0,01	0,01	-0,26	-4,18
043 Arpa	1,19	2,23	0,81	2,03
044 Mısır	1,98	12,61	1,51	3,21
045 Buğday, pirinç, arpa ve mısır dışı tahıllar	0,43	0,57	-0,35	-2,93
046 Buğday ve mahlut unu, bulgur, irmik ve pellet	1,31	2,05	0,63	6,72
047 Diğer hububat un, bulgur, irmik ve pellet	1,21	11,43	0,96	5,52
048 Ekmekçilik ve pastacılık ürünleri	1,76	4,67	0,87	2,68
054 Sebzeler, kuru baklagiller, vb.;	1,71	4,19	0,76	2,46
056 Kurutulmuş sebzeler, sebze unları ve müstahzarları;	2,1	12,88	0,75	2,78
057 Taze/ kuru meyve ve kabuklu yemişler	1,53	2,65	0,35	1,46
058 Sebze ve meyveden hazırlanmış konserveler	2,31	69,37	1,028	4,49
059 Meyve suları (üzüm sırası dâhil) sebze suları	1,54	Şub.61	0,63	2,1
062 Şeker mamulleri	1,89	5,9	1,07	3,7
071 Kahve	2,11	60,56	1	1,18
072 Kakao	2,34	1969,25	0,98	5,34
073 Çikolata ve kakao içeren diğer maddeler	1,94	17,23	1,02	0
074 Çay ve Paraguay çayı	0,81	0,94	0,77	3,85
075 Baharatlar;	1,01	1,09	0,45	2,05
081 Hayvan gıdası olarak kullanılan maddeler	1,32	2,21	0,71	0,82
091 Margarin	2,25	877,34	1,32	5,84
098 Başka yerde bulunmayan gıda müstahzarları	2,02	8,66	0,93	2,09
211 Ham deriler (post ve kürk dışında)	0,72	0,71	-0,66	-3,17
212 Ham postlar	1,04	3,2	-0,04	-1,85
222 Yağlı tohumlar ve meyveler	1,44	2,51	0,63	0,23
223 Diğer yağlı tohum ve meyveler	1,88	6,52	1,33	4,57
231 Tabi kauçuk, balata, güte-parka, guayül, çıkıl	1,83	0	1,26	0
232 Doğal kauçuk ve benzer doğal lastikler	0,69	0,59	-0,08	-0,9
244 Tabii mantar ve döküntü mantar	2,05	0	0,97	0

245 Yakmaya mahsus ağaçlar ve odun kömürü	0,23	0,79	-0,83	0
246 Yakmaya mahsus yonga halinde ağaçlar ve testere talaşı	1,06	0	-0,01	0
247 Yuvarlak ağaçlar	1,49	6,16	0,53	-0,06
248 Ahşap demiryolu veya tramvay traversleri	1,98	12,52	1,48	3,27
251 Odun veya diğer lifli selülozik maddeler, hammurları	0,47	0,54	-0,36	-2,13
272 Hayvansal ve bitkisel gübreler, tabi kalsiyum fosfat ve diğer tabi potasyum tuzları	0,12	0,09	-0,41	-3,53
273 Taş, Tuz ve kum	1,38	2,23	0,15	0,46
274 Kükürt ve demir piritleri	0,04	0,02	-0,75	-4,92
277 Sanayide kullanılan elmas, sünger taşı, zımpara taşı vs,	2,34	320,53	1	5,41
278 Ham mineraller	1,63	5,31	0,64	1,59
281 Demir cevherleri	0	0	-0,53	-6,72
282 Demir-çelik döküntü ve hurdaları, bunların külçeleri	0,55	0,43	-0,65	-3,41
283 Bakır cevherleri, matları ve çöktürülmüş bakır	1,43	4551,24	0,11	-0,64
285 Alüminyum cevherleri ve alüminyum oksit	0,54	1,95	0,29	0,38
287 Diğer metal cevherleri	0,88	0,89	0,17	1,29
288 Küller, döküntü ve hurdalar	1,2	1,97	0,51	1,1
289 Kıymetli metal cevherleri ve hurdalar	0,76	9,63	0	0
291 Hayvansal ürünler	1,01	1,02	-0,61	-1,76
292 Bitkisel ürünler	1	1,13	0,14	0,2
321 Taşkömürü	0,01	0	-0,87	-6,33
322 Taşkömürü, linyit ve turb	0,32	0,23	-0,8	-2,99
325 Kok ve sömük (taşkömürü, linyit ve turbdan), kami kömürü	1,13	1,69	0,63	1,07
333 Petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar	0	0	-0,85	0
334 Petrol ve bitümenli minerallerden üretilen (ham hariç) yağlar	0,8	0,74	0,37	0,92
335 Petrol ürünleri artıkları	0,16	0,1	-0,66	-2,45
342 Sıvılaştırılmış propan ve butan gaz	0,01	0	-1,52	-7,83
343 Doğal gaz	4,38	2,5	-0,22	0
344 Sıvılaştırılmış etilen, propilen, butilen, petrol gazı	1,1	6,9	-0,59	-3,14
411 Hayvansal katı veya sıvı yağlar	0,89	1,18	0,25	-0,26
421 Bitkisel sıvı yağlar	2,08	28,95	1,46	3,89
422 Diğer bitkisel sıvı yağlar	1,66	10,3	1,42	3,16
431 İşlenmiş ayvansal ve bitkisel katı veya sıvı yağlar	1,17	3,88	0,57	1,41

Kaynak: Birleşmiş Milletler COMTRADE veri tabanı kullanılarak tarafımızdan düzenlenmiştir.

5. Açıklanmış Karşılaştırmalı Avantaj Endekslerinin Tutarlılığı

Karşılaştırmalı avantajı ölçerken birçok endeks birlikte kullanılıyorsa bazı istatistikî testlerle bu endekslerin tutarlılığı araştırılmalıdır. Açıklanmış karşılaştırmalı avantaj endekslerinin bildik yorumlaması, kardinal bir yaklaşımla bir ülkenin bir endüstride karşılaştırmalı avantaj ölçüsünü belirlemeye yöneliktir. Fakat ikili (dichotomous) bir şekilde farklı yorumlama daha yapılabilmektedir. İkili yorumlamaya göre endeks, karşılaştırmalı avantaj ve dezavantaj şeklinde endüstrilerin ikili bir şekilde ayırımını sağlamaktadır. Kardinal ve ikili yorumlama şeklinin her biri için tutarlılık testi yapılması gerekmektedir. Çalışmada Ballance vd.'nın (1987) önerdiği bazı istatistikî testlerle bu endekslerin tutarlılığı araştırılmıştır. Çalışmada Ballance vd.'nın (1987) önerdiği bazı istatistikî testlerle bu endekslerin tutarlılığı araştırılmıştır.

Karşılaştırmalı avantajın kardinal ölçümünün tutarlılık testi için her bir yılda endeks çiftleri arasındaki korelasyon temel alınmaktadır. Türkiye'nin ECO5 pazarındaki rekabet gücü hesaplamalarında her bir yıl için altı olası çiftten sadece iki çift için yüksek korelasyon ($\geq 0,75$) çıkmaktadır. Bu durum endekslerin karşılaştırmalı avantajın kardinal yorumu için tutarlı sonuçlar vermediğini göstermektedir.

Tablo: 7
İkili Tutarlılık Testi: Çakışan Endekslerin Payı (Türkiye- ECO5)

	Yıllar	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
B										
	V1	100	100	100	100	100	100	100	100	100
	V2	78	84	83	82	70	77	72	81	79
	V3	75	83	79	81	74	78	72	81	79
V1										
	V2	80	83	82	82	69	76	69	75	69
	V3	76	83	78	82	71	80	70	79	80
V2										
	V3	96	99	95	100	100	100	97	98	99

Kaynak: Birleşmiş Milletler COMTRADE veri tabanı kullanılarak tarafımızdan düzenlenmiştir.

Ferto ve Hubbard'ın (2003) çalışmasında yaptıkları gibi ikili tutarlılık testi, her bir endeks çiftinin karşılaştırmalı avantaj ya da dezavantaj olmasına bağlı olarak endüstrilerin paylaşımına dayanmaktadır. Tablo: 7'de görüldüğü gibi Türkiye'nin 1997-2005 yılları için ECO5 pazarındaki ölçümlerinde, endüstrilerin paylaşımında genellikle yüzde 0,75'in üzerinde bir çakışma görülmekte ve ikili bir ölçüm için kullanılan dört endeksin hemen hemen tamamı tutarlı sonuçlar vermektedir.

Uygulanan testler sonucunda, ölçümlerin kardinal ölçüm olarak kullanılması durumunda tutarlı olmadığı, buna karşılık ikili bir ölçüm olarak kullanılması durumunda tutarlı olduğu söylenebilmektedir. Bu nedenle çalışmada yapılan açıklanmış karşılaştırmalı avantaj ölçümlerinin, Türkiye'nin ECO5 pazarında belirli endüstride karşılaştırmalı avantajının olup olmadığını belirlemede yararlı olmasına karşılık, karşılaştırmalı avantajın ölçüsünü göstermede daha az yararlı olacağı sonucuna varılmıştır.

6. Açıklanmış Karşılaştırmalı Avantaj Ölçüm Sonuçlarının İstikrarlılığı

Açıklanmış karşılaştırmalı avantaj endekslerinin istikrarını belirlemeye yönelik olarak uygulanan istikrar ölçümlerinin ilki, Hoekman ve Djankov'un (1997) önerisine uygun olarak, t döneminde karşılaştırmalı avantaj fakat t+1 döneminde karşılaştırmalı dezavantaj gösteren endüstrilerin nispi önemine dayanmaktadır.

Tablo: 8
Açıklanmış Karşılaştırmalı Avantaj Ölçüm Sonuçlarının İstikrarlılığı

Endekslerin Payı				
	Avantaj 1997	Dezavantaj 2005	Dezavantaj 1997	Avantaj 2005
	1997	2005	1997	2005
B	8,4	3,9	20,6	9,5
V1	8,4	3,9	20,6	9,5
V2	0,9	0,4	24,3	11,2
V3	0,1	0,6	35,9	16,5

Kaynak: Birleşmiş Milletler COMTRADE veri tabanı kullanılarak tarafımızdan düzenlenmiştir.

Tablo: 8’de Türkiye’nin ECO5 pazarındaki karşılaştırmalı avantaj ölçümlerinin istikrarlılığını göstermektedir. Tablodan görüleceği gibi, 1997 yılında açıklanmış karşılaştırmalı avantaj hesaplanıp da 2005 yılında açıklanmış karşılaştırmalı dezavantaj olarak hesaplanan endüstrilerin belirlenen yıldaki toplam ticaret değerine oranı, 1997 yılında 8,4 iken aynı oran 2005 yılında 3,9 olarak hesaplanmıştır. 1997 yılında dezavantaj olarak hesaplanıp da 2005 yılında avantaj olarak hesaplanan endüstrilerin ilgili yıldaki toplam ticaret değerine oranının her bir yıl için daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Kısaca, Türkiye’nin ECO5 pazarındaki karşılaştırmalı avantaj yapısındaki değişmelerin yıllar itibariyle yüksek olduğunu söylemek mümkündür.

İstikrar tespitine yönelik olarak Hinloopen ve Marrewijk (2001) tarafından önerilen diğer bir yöntem, inceleme döneminde Balassa endeksinin dağılımındaki değişmeyi araştırmaktır. Aşağıdaki tablolar bu amaçla yapılan ölçümleri göstermektedir. Buna göre 1997–2005 döneminde Türkiye’nin hem hammadde hem de emek yoğun endüstrilerinde Balassa endeksi ile hesaplanan değerlerinde istikrarlı bir durum söz konusudur. Hem hammadde hem de emek yoğun endüstrilerde Balassa endekslerinin ortalaması (hammadde için 1,30 ‘dan 1,09’e, emek için 1,61’den 1,66’e) ve maksimum değerleri (hammadde için 2,37’den 2,48’e, emek için 2,37’den 2,47’e) ve endeksin aldığı değerlere göre toplam içindeki payları pek değişmemektedir.

Tablo: 9
Emek Yoğun Endüstrilerde Balassa Endeksinin Dağılımı

ortalama	1,61	1,43	1,6	1,84	1,64	1,61	1,49	1,781	1,66
max	2,37	2,02	2,31	2,73	2,42	2,41	2,31	2,08	2,47
Balassa %									
<1	20	26	20	23	21	21	26	8	21
<2	59	93	57	43	56	62	69	62	53
<3	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Kaynak: Birleşmiş Milletler COMTRADE veri tabanı kullanılarak tarafımızdan düzenlenmiştir.

Tablo: 10
Hammadde Yoğun Endüstrilerde Balassa Endeksinin Dağılımı

ortalama	1,30	1,14	1,183	1,29	1,10	1,09	1,11	1,02	1,09
max	2,37	2,05	2,32	2,76	2,42	2,41	2,31	2,08	2,48
Balassa %									
<1	36	41	42	43	51	44	43	49	48
<2	69	88	78	74	78	83	81	91	82
<3	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Kaynak: Birleşmiş Milletler COMTRADE veri tabanı kullanılarak tarafımızdan düzenlenmiştir.

Bununla birlikte yine, Türkiye'nin ECO5 pazarında karşılaştırmalı avantajının emek yoğun endüstrilerde hammadde yoğun endüstrilere oranla daha yüksek olduğunu söylemek mümkündür. Türkiye'nin ECO5 pazarında hammadde yoğun endüstriler içinde karşılaştırmalı dezavantajlı olanların payı 1997 yılında %36 iken bu oran 2005 yılında %48'e yükselmiştir.

7. Sonuç ve Değerlendirme

Türkiye'nin ECO5 pazarındaki rekabet gücünün analiz edilmesi amaçlanan bu çalışmada, 1997–2005 yılları için dört açıklanmış karşılaştırmalı avantaj endeksi hesaplanmıştır. Çalışmada bu endekslerin tutarlılığı da analiz edilmiştir. Tutarlılık testi sonuçları endekslerin kardinal ölçüm olarak kullanılmasının yararlı olamayacağını göstermektedir. Fakat Türkiye'nin ECO5 pazarında belirli bir endüstride karşılaştırmalı avantajının olup olmadığını belirleme konusunda oldukça tutarlı sonuçlar elde edilmiştir. Kısaca RCA endeksleri ile elde edilen sonuçlar, ülkelerin belirli bir endüstride rekabet gücü olup olmadığını göstermekte, fakat rekabet gücünün ya da karşılaştırmalı avantajın sayısal miktarını tutarlı bir şekilde ölçmemektedir.

Hesaplamalar sonucunda Türkiye'nin genelde emek yoğun endüstrilerde açıklanmış karşılaştırmalı avantajının olduğu ve yıllar itibarıyla bu avantajını devam ettirdiği görülmektedir. Buna karşılık hammadde yoğun endüstrilerinde açıklanmış karşılaştırmalı avantajın bulunmadığı görülmektedir. 1997–2005 dönemi için Türkiye'nin ECO5 pazarında özellikle, canlı hayvanlar ve hububat sektörü içinde 001, 012, 017, 024, 025, 037, 043, 047,048, 054, 056, 058, 059, 062, 071, 072, 075, 081, 091, 098 kodlu endüstrilerde ve yine deri ve maden maddeleri sektöründe 222, 223, 248, 266, 267, 273, 277, 278 kodlu endüstrilerde ve yine mineral yakıtlar sektöründe 325 kodlu endüstride, hayvansal, bitkisel katı ve sıvı yağlar sektöründe 421, 422, 431 kodlu endüstrilerde ve tekstil sektöründe 633, 634, 635, 641, 654, 656, 658, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 691, 692, 694, 695, 697, 699 kodlu endüstrilerde ve yine tekstil sektörü içinde konfeksiyon (hazır giyim) ve aksesuarları olarak değerlendirilebilecek 811, 812, 813, 821, 831, 841, 844, 845, 846, 892, 895, 897, 898 kodlu endüstriler açıklanmış karşılaştırmalı avantaja sahiptir. Buna karşılık, canlı hayvanlar ve hububat sektörü içinde 035, 036, 042, 045,

kodlu endüstrilerde ve yine deri ve maden maddeleri sektöründe 211, 232, 251, 261, 263, 268, 272, 274, 281, 282 kodlu endüstrilerde ve mineral yakıtlar sektöründe 321, 322, 333, 335, 342 kodlu endüstrilerde ve tekstil sektöründe 611, 652, 696, 894 kodlu endüstrilerde açıklanmış karşılaştırmalı avantaja sahip olmadığı görülmektedir.

Fakat bu endeksler ile ticaret sonrası verilerle hesaplamalar yapılmakta, dolayısıyla da elde edilen sonuçlar ticaret sonrası durumu yansıtmakta ve hükümet müdahalelerinin neden olabileceği ticaret sapmalarını da içermektedir. Bu nedenle de karşılaştırmalı avantajı ortaya çıkaran unsurların belirlenmesi konusunda yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle hesaplanan bu endeksler ile elde edilen sonuçların var olan durumu betimlediği ve bu nedenle rekabet gücü konusunda yalnızca bir eğilimi gösterdiği düşünülmelidir. Belirtilen tüm kısıtlarına rağmen, açıklanmış karşılaştırmalı avantaj endeksleri karşılaştırmalı avantajı araştırmak için önemli analiz araçlarıdır. Ülkenin mevcut ticaret yapısı ve verileri ile diğer ülkelere göre durumu karşılaştırılmak istendiğinde son derece değerli bilgiler sunmaktadır. Mevcut yapısı ve verileri ile Türkiye'nin daha ziyade emek yoğun endüstrilerde rekabet gücünün teyit edilmiş olması, Türkiye'nin dış ticaret yapısı hakkında da bilgi vermektedir. Bu şekilde katma değeri düşük mallarda avantajı olan Türkiye'nin uluslararası ticaretten elde ettiği kazancı arttırabilmesi için, AR-GE'ye dayalı mallarda uzmanlaşmanın yollarını bulmalıdır.

Ek 1: SITC Sınıflandırması

Hammadde Yoğun Endüstriler

- SITC 0 Canlı hayvanlar ve gıda maddeleri
- SITC 2 Akaryakıt hariç yenilmeyen hammadde
- SITC 3 Mineral yakıtlar, yağlar vb. damıtılmasından elde edilen ürünler
- SITC 4 Hayvansal, bitkisel katı ve sıvı yağlar, mumlar

Emek Yoğun Endüstriler

- SITC 26 Dokuma elyafı ve bunların artıkları
- SITC 6 Başlıca sınıflara ayrılan işlenmiş mallar
- SITC 8 Çeşitli mamul eşya

Sermaye Yoğun Endüstriler

- SITC 1 İçkiler ve tütün
- SITC 35 Elektrik enerjisi
- SITC 53 Debagat ve boyacılıkta kull. ürün
- SITC 55 Uçucu yağlar, parfüm, kozmetik, tuvalet müstahzarları
- SITC 62 Kauçuktan eşya
- SITC 67 Demir ve çelik
- SITC 68 Demir ihtiva etmeyen madenler
- SITC 78 Kara taşıtları

AR-GE Yoğun Endüstriler (Kolay Taklit Edilebilir)

- SITC 51 Organik kimyasal ürünler
- SITC 52 İnorganik kimyasal ürünler
- SITC 541 Eczacılık ve eczacılık ürünleri
- SITC 58 İlk şekilde olmayan plastikler
- SITC 59 Başka yerlerde belirtilmeyen kimyasal maddeler ve ürünler
- SITC 75 Büro makineleri ve otomatik veri işleme makineleri

AR-GE Yoğun Endüstriler (Zor Taklit Edilebilir)

- SITC 7 Makine ve ulaştırma araçları
- SITC 87 Başka yerde belirtilmeyen mesleki, ilmi, kontrol alet ve cihazlar
- SITC 88 Fotoğraf malzemesi, optik eşya, saatler

Kaynakça

- Akgüngör, S. F.R. Barboros ve N. Kumral (2002), “Competitiveness of the Turkish Fruit and Vegetable Processing Industry in the European Union Market”, *Russian and East European Finance and Trade*, 38/3.
- Altay, N. ve A.O. Gacaner (2003), “Türkiye’nin Rekabet Dinamikleri: Tekstil ve Konfeksiyon Sektörü Rekabet Gücünün Karşılaştırmalı Analizi”, *VII. ERC/ODTÜ Uluslararası Ekonomi Kongresi*, Ankara.
- Atik, H. (2005), *Yenilik ve Ulusal Rekabet Gücü*, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Balassa, B. (1965), “Trade Liberalisation and ‘Revealed’ Comparative Advantage”, *The Manchester School of Economics and Social Studies*, 33, 99–123.
- Balassa, B. (1977), “‘Revealed’ Comparative Advantage Revisited: An Analysis of Relative Export Shares of the Industrial Countries (1953–1971)”, *The Manchester School of Economics and Social Studies*, 45, 327–44.
- Balassa, B. (1989), *Comparative Advantage, Trade Policy and Economic Development*, New York: Harvester Wheatsheaf.
- Çakmak A.Ö., “Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler ve Rekabet Gücü, Türkiye Tekstil ve Hazır Giyim, Endüstrisi Üzerine Bir Uygulama”, <<http://eab.ege.edu.tr/pdf/5/c5-s/2-M8.pdf>>. 28.05.2009.
- Çoban, O. ve R. Kök (2005), “Türkiye Tekstil Endüstrisi ve Rekabet Gücü: AB Ülkeleriyle Karşılaştırmalı Bir Analiz Örneği, 1989–2001”, *İktisat, İşletme ve Finans*, 228, 68–81.
- ECO Secretariat, <<http://www.ecosecretariat.org>>, 12.07.2007.
- Erlat, G. ve H. Erlat (2004), “Türkiye’nin Orta Doğu Ülkeleri ile Olan Dış Ticareti, 1990–2002”, İçinde: *GAP Bölgesinde Dış Ticaret ve Tarım*, Ed. E. Uygur ve İ. Cıvcır, Türkiye Ekonomi Kurumu Yayınları, Ankara.

- Erlat, G. ve H. Erlat (2005), "Do Turkish Exports Have Comparative Advantage with Respect to the European Union Market, 1990–2000", *Proceedings of the Middle East Economic Association*, 7, <<http://www.sba.luc.edu/orgs/meea/volume7/erlat.pdf>>, 11.11.2005.
- Ferman, M., S. Akgüngör ve A.H. Yüksel (2004), "Türkiye'nin İhracat Rekabet Gücü ve Sürdürülebilirliği: Avrupa Birliği Pazarında Rakip Ülkeler ve Türkiye Açısından Bir Karşılaştırma", *2004 Türkiye İktisat Kongresi*, İzmir, 4-29.
- Ferto I. ve L.J. Hubbard (2003), "Revealed Comparative Advantage and Competitiveness in Hungarian Agri-Food Sectors", *The World Economy* 26(2), 247–259.
- Güran, N. (1990), *Dışa Açılma Sürecinde Türkiye Ekonomisinin Rekabet Gücü*, DPT, No. 2231, Ankara.
- Hinloopen, J. ve C. Van Marrewijk (2001), "On the Empirical Distribution of the Balassa Index", *Weltwirtschaftliches Archiv*, 137, 1–35.
- Hufbauer, G. ve J. Chilas, (1974), "Specialization by Industrial Countries: Extent and Consequences", In: *The International Division of Labour: Problems and Perspectives. International Symposium*. Ed. H. Giersch, Tubingen, Germany: J.C.B. Mohr, 3–38.
- Karakaya, E. ve F.B. Özgen (2002), "Economic Feasibility of Turkey's Economic Integration with the EU: Perspectives from Trade Creation and Trade Diversion", *VI. ERC/ODTU Uluslararası Ekonomi Kongresi*, Ankara.
- Kösekahyaoğlu, L. (2004), "Comparative Advantage of Turkey with Regard to the EU", *Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF Dergisi*, 147–15.
- Küçükahmetoğlu, O. (2000), "Türkiye-AB Gümrük Birliği'nin İktisadi Etkileri", *İktisat Dergisi*, 408, 34–47.
- Liesner, H.H. (1958), "The European Common Market and British Industry", *Economic Journal*, 68, 302–16.
- Seymen D. ve N. Şimşek (2006), "Türkiye ile Çin'in OECD Pazarında Rekabet Gücü Karşılaştırması", *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*, 244.
- Şimşek, N. (2008), *Türkiye'nin Endstri- içi Dış Ticareti'nin Analizi*, Beta Yayınevi, İstanbul.
- Şimşek, N., D. Seymen ve U. Utkulu (2007), "Turkey's Competitiveness in The EU Market: A Comparison Of Different Trade Measure", *ETSG 2007, Dokuzuncu Yıllık Uluslararası Konferans*, Athens University of Economics and Business, Atina, 13-15 Eylül 2007.
- Togan, S. (1993), *1980'li Yıllarda Türk Dış Ticaret Rejimi ve Dış Ticaretin Liberalizasyonu*, Türk Eximbank Araştırma Dizisi, No: 1, Ankara.

- Utkulu U. ve D. Seymen (2004), “Trade, Competitiveness and Revealed Comparative Advantage: Evidence for Turkey toward the EU”, *European Trade Study Group, Sixth Annual Conference*, Nottingham.
- Vollrath, T.L. (1991), “A Theoretical Evaluation of Alternative Trade Intensity Measures of Revealed Comparative Advantage”, *Weltwirtschaftliches Archiv*, 130, 265–79.
- Yılmaz, B. (2002), “Turkey’s Competitiveness in the European Union. A Comparison of Greece, Portugal, Spain and the EU/12/15”, *Russian and East European Finance and Trade*, 38(3), 54–72.
- Yılmaz, B. (2003), “Turkey’s Competitiveness in the European Union: A Comparison with Five Candidate Countries –Bulgaria, The Czech Republic, Hungary, Poland, Romania– and the EU15”, *Ezoneplus Working Paper*, 12, February.
- Yılmaz, B. ve S.J. Ergun (2003), “The Foreign Trade Pattern and Foreign Trade Specialisation of Candidates of the European Union”, *Ezoneplus Working Paper*, 19, September.

